

Підготовка вчителів до організації безпечного та здорового середовища закладу освіти

Здійснено короткий огляд досліджень проблеми формування безпечного та здорового освітнього середовища. Проаналізовано підходи до визначення цього поняття. Обґрунтовано необхідність підготовки педагогів до його організації.

Ключові слова: безпека, безпечне освітнє середовище, підготовка педагогів до організації безпечного та здорового освітнього середовища.

Nataliia Polishchuk. Preparing Teachers for Organizing a Safe and Healthy Environment of an Educational Institution.

A brief review of research on the formation a safe and healthy educational environment is made. Approaches to the definition of this concept are analyzed. The necessity of preparing teachers for organizing it is substantiated.

Keywords: safety, safe educational environment, preparing of teachers for organizing a safe and healthy educational environment.

Постановка проблеми. Нова українська школа проголосила збереження цінностей дитинства, необхідність особистісно зорієнтованого підходу, розвитку здібностей учнів, створення предметно-просторового середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей. Двома із шести основних принципів Концепції «Нова українська школа» є: «здоров'я: формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку; безпека: створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування» [9].

Класична теорія мотивації А. Маслоу стверджує, що безпека – базова потреба людини. Це означає, що перед тим як задовольняти вищі потреби, такі як потреби у самореалізації чи визнанні, людина повинна мати відчуття безпеки і стабільності. Якщо ця базова потреба не задоволена, то інші аспекти життя можуть бути ускладненими або навіть неможливими.

Тому необхідно надати дітям право навчатися в комфортному та безпечному освітньому середовищі. Освітній процес має сприяти тому, щоб учень почувався спокійно та впевнено, міг успішно соціалізуватися, вчитися досягати поставлених цілей, долати труднощі, мати заслужене визнання в учнівському колективі, розвивати власну особистість, уміти правильно поводитися в небезпечних та критичних ситуаціях загрози життю, честі й гідності особистості, булінгу, надавати допомогу собі та іншим [11].

Питання безпеки освітнього середовища набуло особливого значення з початком розв'язання росією збройної агресії проти України. Під час війни школа відіграє значно важливішу роль, адже вчителі впливають на формування відповідальної поведінки

учнів, можуть інформувати їх про ризики, організовувати надання підтримки та допомоги. Спілкування учнів між собою та учителями допомагає їм відволіктися від трагічних подій, а дітям, які тимчасово перемістилися в інші населені пункти, дає можливість легше адаптуватися до нових умов життя, доєднатися до спільноти, реалізувати свій потенціал [2].

Аналіз досліджень. Турбота про безпеку і здоров'я дітей завжди була в центрі уваги педагогів-дослідників. В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський охарактеризували роль школи у створенні умов для збереження та зміцнення здоров'я учнів.

У дослідженнях українських вчених (М. І. Нещадим, Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Г. Білоус, Л. С. Шевченко) розглядається система загроз, небезпек та ризиків, які за певних умов можуть впливати на зниження рівня безпеки освітнього середовища.

Вплив ІТ-технологій на психічне здоров'я дітей в Україні досліджують О. М. Бондаренко, В. Ф. Заболотний, О. А. Міщенко, О. П. Пінчук та ін. Проблему безпеки школярів в інтернеті порушують Н. М. Бугайова, В. В. Вовк, Т. В. Кобець, В. В. Черноус.

Слушною для нашого дослідження є думка Н. І. Бойчук та Т. П. Цюман щодо моделювання безпечного освітнього простору, вільного від насильства в усіх його формах. Науковці стверджують, що освітнє середовище сприяє навчанню, вихованню та розвитку особистості, а якщо середовище є безпечним, захищеним від негативних впливів, то його позитивний вплив на якість освіти та виховання є беззаперечним [7].

Дослідники демонструють різні підходи до розуміння сутності безпечного освітнього середовища. Деякі вважають, що безпека в школі має бути забезпечена за допомогою строгих правил і контролю над учнями, щоб запобігти конфліктам і несправедливостям. Інші ж наголошують на тому, що емоційне та соціальне

благополуччя учнів відіграє ключову роль у створенні безпечного середовища і є тим фактором, що може збалансувати здоровий спосіб життя і навчання.

Науковці, які вивчають питання психологічної безпеки освітнього середовища, вважають, що психологічно безпечне освітнє середовище виключає булінг, мобінг, конфлікти в стосунках учасників освітнього процесу; у такому середовищі відсутні труднощі в адаптації, негативна конкуренція між однолітками тощо. Процес взаємодії всіх учасників освітнього середовища характеризується турботою, чуйністю, рівністю та довірливими стосунками. У такому середовищі підтримується емоційне благополуччя та допомога учасникам освітнього процесу в подоланні стресу та труднощів; гарантуються права та свободи, захист від будь-яких форм дискримінації.

Якщо взяти до уваги екологічний аспект безпеки освітнього середовища, то тут варто звернути увагу на дослідження української вченої С. В. Совіри, яка під екологічно безпечним освітнім середовищем розуміє «систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи» [10].

Не менш важливою є інформаційна безпека освітнього середовища, що передбачає заходи, спрямовані на захист інформаційного освітнього простору, персональних даних усіх учасників освітнього процесу.

Серед складових безпечного освітнього середовища – фізична: безпечна та здорова інфраструктура, включаючи стійкі будівлі, безпечне обладнання й приміщення, захист від травмувань та негативних фізичних впливів.

Метою статті є: короткий огляд досліджень проблеми формування безпечного та здорового освітнього середовища; розкриття змісту поняття «безпечне освітнє середовище ЗЗСО»; обґрунтування необхідності підготовки педагогів до організації безпечного та здорового освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Формування безпечного освітнього середовища украй необхідне для кожного закладу освіти. Основним завданням для цього є підготовка високоякісних фахівців. Беззаперечно, створення безпечного і здорового освітнього середовища – це спільні зусилля засновника, керівника ЗЗСО, педагогічних працівників, батьків, громадськості. Проте педагогічний колектив виступає ключовим ресурсом становлення і розвитку в закладі освіти безпечного освітнього середовища. Тому домінантною є підготовка вчителя, діяльність якого не обмежується викладанням власного предмету. Фахівця, здатного у щоденній комунікації з дітьми створювати для них відчуття безпеки та доброзичливу

навчальну атмосферу. Який має розуміння того, як ефективно спілкуватися з учнями й керувати динамікою в класі, сприяє позитивному та інклюзивному освітньому досвіду для всіх школярів. Педагога, який усвідомлює значущість професійних знань у контексті розбудови освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації, де враховуються вікові й індивідуальні особливості дітей, їх психологічний стан. Зрештою, ефективного вчителя, який може надихати та скеровувати своїх учнів до успіху як в академічному, так і в особистому розвитку.

Підготовка вчителя до створення безпечного освітнього середовища – комплексний процес, спрямований на збагачення знань, розвиток практичних навичок, формування якостей особистості.

Професійний стандарт керівників та вчителів ЗЗСО серед трудових функцій визначає організацію безпечного та здорового освітнього середовища (для керівників ЗЗСО) та участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища (для педагогів). Здоров'язбережувальна компетентність, що входить до трудової функції, передбачає наявність здатностей: організовувати безпечне освітнє середовище, використовувати здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу; здійснювати профілактично-просвітницьку роботу з учнями й іншими учасниками освітнього процесу щодо безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни; формувати в учнів культуру здорового та безпечного життя; зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я під час професійної діяльності [10].

Важливим також є його вміння надавати домедичну допомогу. Тому вчителям рекомендовано: пройти навчання з надання першої домедичної допомоги; напрацювати алгоритми роботи з батьками у разі ймовірних надзвичайних ситуацій, дій школи за таких умов, зокрема, проведення евакуації, комунікації з учасниками освітнього процесу, вмісту дитячого наплічника тощо; опанувати техніки чутливого підходу до вибору текстів для читання, тем обговорення через різний і часто травматичний досвід, який можуть мати діти (обстріли, втрата рідних, загибель батьків, батько на війні); добору стратегії взаємодії педагогів з учнями класу, зокрема з дітьми із посттравматичним стресовим розладом [1].

Підготовка вчителя до створення безпечного освітнього середовища у системі післядипломної педагогічної освіти утворена чотирма взаємопов'язаними компонентами: цільовим, змістовим, операційно-діяльним та діагностичним.

Цільовий компонент забезпечує відповідність результатів процесу такої підготовки вчителя поставленим цілям і завданням. Він містить державні вимоги до професійної підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти, соціальне замовлення на вчителя, який здатний організовувати

безпечне та здорове освітнє середовище, здійснювати профілактично-просвітницьку роботу з учасниками освітнього процесу щодо безпеки життєдіяльності, розвивати здоров'язбережувальну компетентність учнів.

Змістовий компонент передбачає розроблення освітніх програм підвищення кваліфікації педагогів з питань безпеки життєдіяльності у закладах освіти, формування в учасників освітнього процесу компетентностей безпеки, вдосконалення знань, умінь і практичних навичок у питанні надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, розвитку здоров'язбережувальної компетентності педагогів.

Операційно-діяльнісний компонент включає комплекс дидактичних форм, методів, прийомів, технік і засобів професійно-педагогічної підготовки учителів, що дозволяють отримати відповідний результат освіти. Серед них – ділові ігри, тренінгові заняття, моделювання, завдання творчого та дослідницького характеру тощо.

Діагностичний компонент містить критерії сформованості готовності вчителя до створення безпечного освітнього середовища, вимірювані трьома рівнями (високий, середній, достатній), і відповідні їм показники, діагностичні методики та методи математичної обробки результатів.

Для успішного досягнення поставлених завдань щодо підвищення рівня обізнаності педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань у Волинському ІППО запроваджено курси підвищення кваліфікації за освітніми програмами підвищення кваліфікації:

- вчителів (викладачів) предмету «Захист України»;
- вчителів (викладачів) предмету «Захист України» (основи медичних знань);
- вчителів соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі;
- вчителів основ здоров'я;
- практичних психологів і соціальних педагогів;
- керівників гуртків спортивного та військово-патріотичного напрямку закладів загальної середньої освіти;
- «Психологічна підтримка учасників освітнього процесу»;
- «Психологічний супровід становлення особистості в освітньому просторі»;
- «Благополуччя дітей та педагогів: дієві інструменти та практики психосоціальної підтримки»;
- «Патріотичне виховання – пріоритетна складова гармонійного розвитку особистості».

У навчально-тематичних планах для усіх категорій слухачів пропонуються теми: «Підтримка психічного здоров'я та розвиток навичок саморегуляції», «Розвиток психологічної стійкості та резистентності», «Запобігання стресових перевантажень сучасними терапевтичними техніками», «Терапія вторинної

травми та професійної деформації», «Особливості психологічного супроводу й психологічної підтримки особистості на різних вікових етапах розвитку», «Основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Надзвичайні ситуації воєнного часу, загроза їх виникнення», «Протимінна безпека. Запобігання ризиків від вибухонебезпечних предметів», «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки», «Перша психологічна допомога», «Волонтерство в школі як форма національно-патріотичного виховання» тощо.

Активно впроваджується для педагогів різних фахів програма семінару-практикуму «Безпечне освітнє середовище: новий вимір безпеки», мета якої – удосконалення професійної компетентності з питань формування безпечного і підтримуючого середовища у закладі загальної середньої освіти. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: ознайомлення з основними принципами організації безпечного освітнього середовища та механізмами їх упровадження у закладі загальної середньої освіти, особливостями розвитку безпечного освітнього середовища в умовах війни, розумінні ролі вчителя в розвитку безпечного освітнього середовища.

Освітню програму розроблено на основі сучасної державної освітньої політики, Концепції «Нова українська школа» та стратегії реформування освіти. Вона реалізує компетентнісний підхід до підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. Інноваційність програми полягає в моделюванні слухачами фрагментів уроків, перегляді й аналізі відеоуроків, змістом яких є актуальні проблеми навчання дітей і дорослих безпечної взаємодії в освітньому процесі, безпечні та нешкідливі умови навчання в умовах війни тощо. Зміст тем розкривається шляхом застосування сучасних інтерактивних форм і методів навчання (ділові та рольові ігри, аналіз ситуацій, моделювання, робота в мікрогрупах, дискусії, співдоповіді тощо). Викладання теоретичного матеріалу поєднується із практичним для забезпечення активної діяльності слухачів курсів та кращого засвоєння ними навчального матеріалу [8].

Розвитку здоров'язбережувальної компетентності педагогічних працівників сприяють тренінгові курси «Впровадження технологій навчання на основі розвитку життєвих навичок», «Профілактика ВІЛ/СНІДу на робочому місці в закладах освіти», «Формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивної дитини у системі освіти». Особливості програм тренінгових курсів полягають у: підвищенні фахового рівня педагогів для перебудови освітнього процесу у напрямі толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних дітей; формуванні сприятливого освітнього простору з питань посилення здоров'я і профілактики соціально небезпечних захворювань, зокрема ВІЛ/СНІДу [8].

Окрім того, підвищення кваліфікації здійснюється у формі семінарів-практикумів, семінарів-тренінгів,

методичних хабів, майстер-класів, панорам педагогічного досвіду. Їх тематика: «Безпечне освітнє середовище», «Терапевтичні ресурси для відновлення та стабілізації особистості в умовах кризи», «Стратегії адаптації та психологічної підтримки учасників освітнього процесу», «Перша домедична допомога», «Психолого-педагогічні інструменти підтримки учасників освітнього процесу», «Психологічна самопідтримка педагога в умовах війни», «Стратегії адаптації та психологічної підтримки учасників освітнього процесу» тощо.

Систематично проводяться тренінгові навчання педагогів області щодо навичок безпечної поведінки під час використання інформаційно-комунікаційних технологій та інших медійних засобів.

У Волинському ІППО відкрито навчально-методичний кабінет «Клас безпеки». Тематичні зони класу – «Сповідання та евакуація», «Засоби індивідуального захисту», «Домедична допомога», «Пожежа», «Вибухонебезпечні предмети», «Дії в разі хімічного забруднення», «Дії в разі радіаційного забруднення» – дозволяють якісно проводити заняття для слухачів курсів підвищення кваліфікації, студентів, учнів ЗЗСО з основ пожежної, мінної безпеки та безпеки життєдіяльності в цілому.

Вагомим напрямом діяльності ВІППО щодо розроблення безпекових питань є реалізація мережевої взаємодії структурних підрозділів Інституту з державними установами і громадськими організаціями, як-от: Волинським обласним центром екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, Волинською обласною організацією Товариства Червоного Хреста України, управлінням охорони здоров'я Волинської обласної державної адміністрації, Волинським обласним центром з профілактики

та боротьби зі СНІДом, Волинським обласним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Головним управлінням Національної поліції України в області тощо. Позитивні відгуки щодо співпраці висловили учасники регіональної науково-практичної конференції «Безпечне освітнє середовище як умова навчання, соціалізації та самореалізації дитини», обласного фестивалю освітніх інновацій «Інноваційні підходи навчання та виховання», науково-методичного семінару «Молодіжні субкультури: міфи та реальність» і т. ін.

Окремої уваги заслуговує співпраця Волинського ІППО з дитячим фондом «Здоров'я через освіту» щодо підвищення кваліфікації педагогів області з питань безпеки та здоров'я, використання матеріалів проєктів «Маршрут безпеки», «Безпечна і дружня до дитини школа», «Вчимося жити разом», «Fair Play – Чесна гра», впровадження превентивних програм «Захисти себе від ВІЛ», «Основи здоров'я», «Життєві навички для активного громадянства», «Здоров'я, безпека, добробут», «Я досліджую світ» тощо.

Висновки. Отже, створити безпечне освітнє середовище – одне з першочергових завдань закладу освіти, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови навчання і праці, особливо в умовах війни.

Робота над створенням безпечного освітнього середовища не припиняється з досягненням певного результату. Вона є постійним процесом, що потребує вдосконалення, пошуку нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил. Водночас необхідно, щоб усі учасники цього процесу усвідомлювали спільну відповідальність, мали вміння, бажання та добру волю для такої співпраці [7].

Використані джерела

1. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану: на що звернути увагу директору школи. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-v-umovakh/>
2. Безпечне освітнє середовище. URL: <https://prosvitcenter.org/library/stvorenniya-bezpechnoho-osvitnoho-seredovishcha/>
3. Закон України про повну загальну середню освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
4. Закон України про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Концепція безпеки закладів освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>
6. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
7. Поліщук Н. А. Розбудова безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі. *Імплементація Державного стандарту базової середньої освіти: виклики, реалізація, перспективи* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (онлайн), 15 травня 2023 р. / КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР ; КНЗ КОР «Київ. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів» ; Івано-Франків. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти та ін. Житомир : КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР, 2023. 314 с. С. 219–223.
8. Її ж. Теоретичні основи підготовки вчителя до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів в системі післядипломної педагогічної освіти. *Формування в закладі освіти компетентності екологічної грамотності та здорового життя* : матеріали III Всеукр. наук.-пед. інтернет-конф., м. Суми, 20 листопада 2019 р. / за заг. ред. В. М. Успенської. Суми : ФОП Цьома, 2019. 156 с. С. 33–40.
9. Пономаренко В., Воронцова Т. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи НУШ. Київ : Алатон, 2020.
10. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста). URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf
11. Совгіра С. В. Екологічно безпечне освітнє середовище: категоріальна специфіка понять. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/3670/1/Sovgira_Uman.pdf
12. Сміливі навчати : практич. порадник для пед. прац. закл. заг. серед. освіти / уклад. А. В. Аносова, Л. А. Петушкова. Київ : Навчай для України, 2023. 56 с.